

Nové přístupy k primární prevenci drogových závislostí – protidrogová výchova v podmínkách I. stupně základních škol

Tomáš Čech

Anotace: Současná společenská realita postrádá koncepčnější přístup v realizaci primární drogové prevence ve školách. Realizované aktivity jsou neúčinné a je pro ně příznačná neodbornost. Často je primární prevence směřována až na II. stupeň škol, což je s ohledem na vývoj společnosti a drogové problematiky velmi pozdní věk. Do popředí zájmu se dostává význam protidrogové výchovy jako nezbytné složky výchovy, které v praxi chybí ucelenější koncepce. Její realizaci v podmínkách I. stupně ZŠ se zabývá autor ve svém příspěvku.

Klíčová slova: drogy, drogová závislost, prevence, protidrogová výchova, škola, rodina, kurikulum, výchova

Společnost se na konci 20. a počátku 21. století zásadně změnila a pod vlivem společensko-politických změn a technického rozvoje došlo i ke změnám v hodnotovém žebříčku obyvatelstva. Sledujeme výrazný posun v sociální, materiální i emocionální sféře, změny v životním stylu, ve kterém se stále více odráží potřeba individuálního osobnostního rozvoje (rozvoje sebe sama), důrazu na vlastní schopnosti a tvůrčí myšlení jedince a s tím i nutnosti sebevzdělávání, studia a poznávání. Do nového tisíciletí jsme tak vstoupili jako vyspělá demokratická společnost, což přináší obyvatelstvu mnoho pozitivního, ale současně i negativní projevy, které společnost a její členy více či méně zásadním způsobem ohrožují – terorismus, xenofobie, rasismus, nezaměstnanost, sociální nesnášenlivost; dochází k nárustu sociálních rozdílů, kriminality a závislostí nejrůznějšího typu. Zásadní posun a nárůst sledujeme i v otázce drog a drogové závislosti – Česká republika se stala z převážně tranzitní země zemí cílovou, drogy jsou dnes běžně dostupné a jsou tak hrozbou pro stále větší počet obyvatel, děti nevyjímaje.

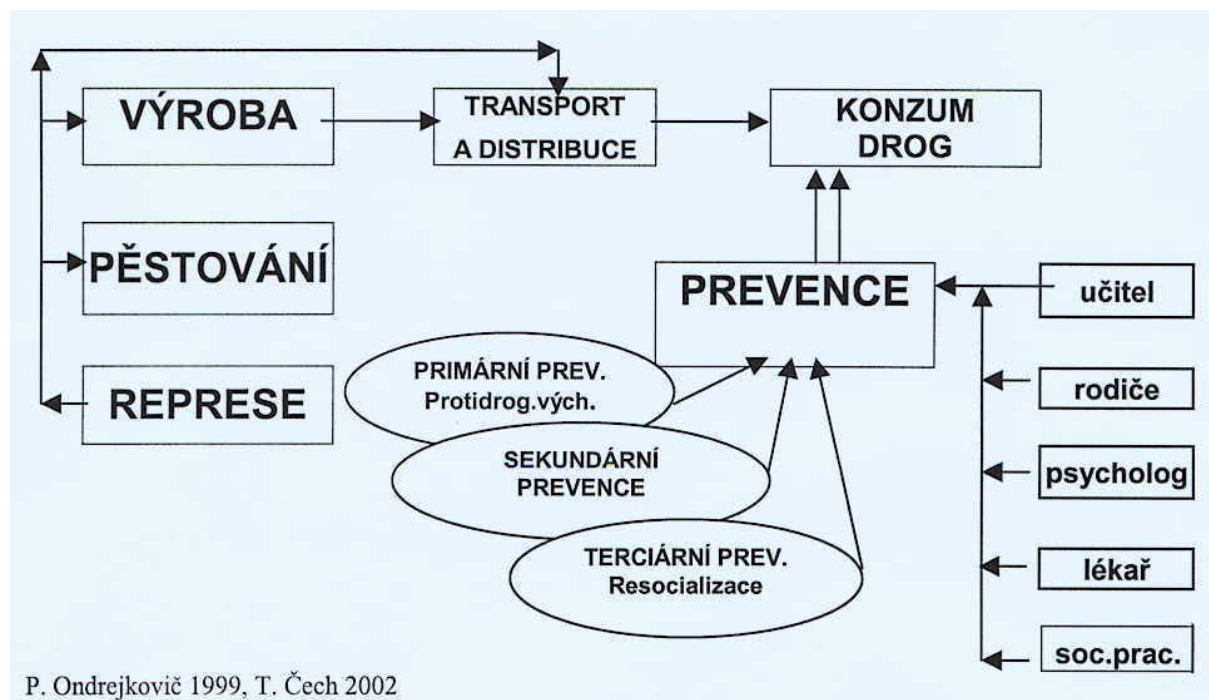
Na tuto situaci je nutné aktuálně reagovat ucelenou a systematickou koncepcí. Osvěta a nárazové preventivní aktivity jsou dnes zcela nedostačující a bez systému a vyvážené informovanosti mohou mít spíše negativní než pozitivní účinek. Zprostředkovávání informací o škodlivosti drog je sice důležité, ale zřídka dokáže ovlivnit *postoje* jedince k drogám, jelikož působí jen na kognitivní složku a absentuje u složky emotivní a konativní (Ondrejko, 1999, s. 14). Pro současnou situaci na školách je příznačná *neodbornost*, se kterou je prováděna prevence a intervence, a která má za následek nízkou účinnost a efektivitu. Účinnost každé prevence (primární, sekundární i terciární) závisí na řadě aspektů (prostředí, situaci, věku jedinců atd.) a jejich podceňování může mít za následek mj. i zvýšení zájmu o drogy a jejich konzumaci.

Významné pozici se dostává jedné ze složek výchovy, kterou označujeme jako **výchova protidrogová**. Její součástí by mělo být vytváření správných postojů ke drogám, získávání vědomostí, dovedností, návyků ve vztahu k životu, životnímu stylu a tím by prostřednictvím prevence měla také splňovat podmínky ucelené, vyvážené a systematické informovanosti.

Praxe je ale jiná a s tímto pojmem se nesetkáváme příliš často. Existuje řada odborných publikací, které se zabývají drogovou problematikou (dělením drog, prevence, ukázkami drogových strategií) a především pak možnou intervencí a řešením drogových závislostí (v České republice např. z pera prim. K. Nešpora a jeho kolegů; na Slovensku se významněji problematikou zabývá prof. P. Ondrejko ad.). Protidrogová výchova je zmiňována okrajově a chybí tak její teoretické vymezení a objasnění jako součásti teorie výchovy. Dochází proto k situaci, kdy jsou učitelé postaveni před úkol realizovat ve výuce protidrogovou výchovu, ale sami dost dobře nevědí, jaké je její vymezení, co by mělo být jejím obsahem. Pojem není zcela ujasněn a

často je zaměňován za prevenci, což se potvrdilo autorovi příspěvku, který sondou mezi učiteli I. stupně ZŠ zjišťoval obsahové vnímání pojmu protidrogová výchova a postavení ve výchovně-vzdělávacím procesu. Učitelé vnímají protidrogovou výchovu jako stěžejní součást primární prevence, v jejich pojetí by se dalo říci, že *protidrogová výchova ~ primární prevence*.

Aplikujeme-li toto pojetí protidrogové výchovy s využitím schématu prof. ONDREJKOVIČE (1999, s. 13) *Pohyb drog a boj proti nim* (s důrazem na učitele jako realizátora protidrogové výchovy ve školním prostředí), vypadalo by pojetí protidrogové výchovy očima učitelů následovně:

Je patrné, že toto vnímání není zcela správné, ale je možné z něj vycházet při vymezování protidrogové výchovy. Autor příspěvku se domnívá, že nelze vnímat protidrogovou výchovu jako ekvivalent primární drogové prevence, jelikož pojetí výchovy je daleko širší. Důležité je chápání výchovy ve vztahu k prevenci (drogové prevenci), proto bude asi nutné oba pojmy více specifikovat k pochopení souvislostí.

Autoři PRŮCHA, WALTEROVÁ, MAREŠ ve svém 3. vydání *Pedagogického slovníku* (2001, s. 178) označují *prevenci* soubor opatření zaměřených na předcházení nežádoucím jevům, v našem případě drogových závislostí, které rozlišují na:

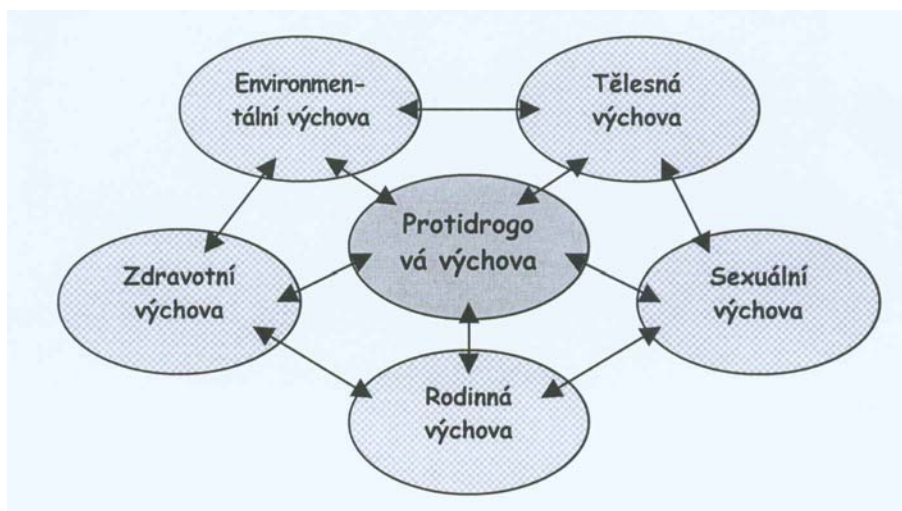
1. Prevenci *primární*, která se dotýká všeobecných podmínek předcházení drogové závislosti. Je určena všem skupinám (ohroženým i neohroženým) a měla by mít charakter *imunizace*. V primární prevenci hovoříme také o prevenci nespecifické, zaměřené na žádoucí formy chování obecně, a specifické, zaměřená proti konkrétnímu riziku.
2. Prevenci *sekundární*, která je zaměřena na ohrožené skupiny obyvatelstva a její úlohou je zabránit „drogové kariéře“ ohroženého.
3. Prevenci *terciární*, která je určena jedincům, kteří propadli drogové závislosti, a má zabránit její další recidivě (Ondrejkovič, 1999, s. 14).

K objasnění pojmu výchova jsme využili publikace W. BREZINKY *Východiska k poznání výchovy* (1996, s. 51). Autor zde uvádí, že „účinkem, který chce vychovatel ve vychovávaném vyvolat, je určitá *kvalita osobnosti*“. Jak dále píše, vychovatel (v našem případě učitel v roli vychovatele) získává nebo uchovává výchovou určité schopnosti, dovednosti, znalosti,

postoje, způsoby chování, názory a přesvědčení. Může jít přitom o nejrůznější druhy připravenosti k prožívání a chování, které se dají shrnout pod pojmem *psychické dispozice*. Je tím míněna relativně trvalá pohotovost k určitým prožitkům a způsobům chování, považovaný za základ pomíjivých zážitků a činů. Ten, kdo vychovává, chce ovlivnit strukturu psychických dispozic vychovávaného jedince. Toto působení lze chápat ve 4 rovinách:

- a) aby edukant získal dispozice, které dosud nemá,
- b) aby zesílily, rozvinuly se a rozšířily existující dispozice pozitivní,
- c) aby se oslabily, odbouraly a odstranily existující dispozice negativní,
- d) aby nedocházelo ke vzniku negativních dispozic (Brezinka, 1996, s. 52).

Toto obecné vnímání výchovy je velmi zdařile aplikovatelné do užšího pojetí výchovy protidrogové, která má ve svém rozsahu daleko širší záběr než primární drogová prevence, což poukazuje na skutečnost, že *primární prevenci drogových závislostí* lze vnímat jako důležitou *součást protidrogové výchovy*. Ta souvisí mimo primární prevence s mnoha dalšími okolnostmi – od zmiňovaného získávání pozitivních psychických dispozic a potlačování negativních (ve vztahu k drogám) po utváření správných postojů k životu, životnímu stylu a zdraví. To naznačuje také stěžejní společné body složek výchov, které participují v pojetí a realizaci protidrogové výchovy – výchovy zdravotní, environmentální, rodinné, sexuální, tělesné.

Především nejvýznamnější propojení, a to z hlediska profilování protidrogové výchovy, lze chápat s výchovou zdravotní. Je nesporné, že protidrogová výchova ve svém pojetí souvisí s řadou dalších složek výchovy, ale spolupráce se zmíněnými složkami se jeví jako stěžejní a klíčová.

Nutnost zcela zásadní změny uskutečňování primární drogové prevence a realizace protidrogové výchovy vyžaduje směřovat k dětem od raného dětství. Rodinná výchova dává základ pro další výchovně působení v MŠ či ZŠ (viz např. Majerčíková, 2002, 2003). Ze zkoumání drogově závislých osob vyplývá, že osobnost jedince prokazuje znaky nevyzrálé a nestabilní struktury a závislost je jedním z příznaků jeho nestability a nezralosti (Bergeret, 1995, s. 32). J. ŠTÚROVÁ (1999, s. 74) na tuto skutečnost reaguje: „Základy budoucí sebedůvěry jsou pokládány již v prvních měsících života. Dítě v pokojném, stabilním, přiměřeně vřelém prostředí, které uspokojuje jeho primární potřeby, může prožívat pocit bezpečí a důvěry v okolní svět. Není-li tomu tak, nemůže odvozovat základy pozdější sebedůvěry a svět prožívá jako místo znějistující a ohrožující.“ To může vést k následnému experimentování s drogou a pozdější závislosti. Autorka dále poukazuje na nutnost pozitivních sociálních vztahů v rodině a významnou roli jak matky, tak otce, který je v optimálním rodinném uspořádání pro dítě představitelem pevnosti, síly a nositelem norem. V rodinách závislých jedinců se v rodinné anamnéze často vyskytují psychologicky nevýrazní, nefunkční nebo chybějící otcové. Pozitivní vztahy

k rodině, důvěra k rodičům a lidem obklopujícím dítě vedou v důvěru v svět a jsou důležité pro práci učitele, který se v další fázi vývoje dítěte spolupodílí na jeho výchově a vzdělávání.

Existují rodiny, odkud přicházejí do škol děti s dostatečnou sebedůvěrou, připraveny na přejímání výchovného působení nové autority, kterou se stává učitel. Je jich ale velmi málo – skutečná realita a praxe učitele jednoznačně ukazují, jak je podceňován význam rodinné výchovy. Rodiče pak očekávají od učitelů zázraky a učitelé jsou pak spolu se školou zodpovědní za problémy jejich dětí. Je nereálné, aby měli všichni rodiče pedagogické vzdělání. Jednodušší cestou je zvyšování kvalifikace učitelů, kteří zastávají mimo své učitelské profese i roli psychologa, koordinátora, preventisty, speciálního pedagoga, výchovného poradce ap. a na to všechno je nutné reagovat v přípravě učitelů a realizaci celoživotního vzdělávání.

Stejně jako na kvalifikaci učitelů je nutné reagovat na společenské požadavky i změnami osnov a kurikula. Nutnost koncepční změny v řešení drogové problematiky vyzdvihuje rovněž požadavek zavedení protidrogové výchovy do všech stupňů škol. Otázkou však zůstává, jak a kde protidrogovou výchovu úspěšně realizovat. Není samostatným předmětem a ani by to nebylo žádoucí, aby splňovala požadavek přirozeného výchovného procesu a nenucené informovanosti. Ideální se jeví realizace prostřednictvím mezipředmětových vztahů a vazeb stejně jako např. u zdravotní či environmentální výchovy. Bližší vymezení a profilace protidrogové výchovy pro I. stupeň ZŠ je předmětem dalšího autorova bádání a výzkumné práce.

Abyste byla realizace protidrogové výchovy ve školním prostředí úspěšná, je nutné, aby se prolínala vývojem jedince od ranného dětství a ve škole byla s ohledem na věk a vyspělost žáků rozvíjena. Je to náročný a dlouholetý proces, jehož výsledky se projeví tím dřív, čím dřív začneme nové přístupy a protidrogovou prevenci realizovat.

Literatura:

- BERGERET, J. *Toxikomanie a osobnost*. Praha : Viktoria Publishing, 1995.
- BREZINKA, W. *Východiska k poznání výchovy*. Praha : Slon, 1996. ISBN 80-86263-23-1.
- MAJERČÍKOVÁ, J. Možnosti materskej školy v procese formovania vzťahu dieťaťa k závislostiam. *Naša škola*, 2001/2002, 10, s. 6-15.
- MAJERČÍKOVÁ, J. Rodina v prevencii drogových závislostí. In Wiegerová, A. (ed.) *Cesty demokracie vo výchove a vzdelávaní VII*. Bratislava : PdF UK, 2003.
- ONDREJKOVIČ, P.; POLIAKOVÁ, E. aj. *Protidrogová výchova*. Bratislava : Veda, 1999. ISBN 80-224-0553-1.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. vyd. Praha : Portál, 2001. ISBN 80-7178-579-2.
- ŠTÚROVÁ, J. Psychológia a drogy. In ONDREJKOVIČ, P.; POLIAKOVÁ, E. aj. *Protidrogová výchova*. Bratislava : Veda, 1999, s. 72-77. ISBN 80-224-0553-1.
- WIEGEROVÁ, A. Pojmotvorné východiská k vymedzeniu termínov zdravotnej pedagogiky. In ŠVEC, Š. a kol. *Jazyk vied o výchove*. Bratislava : Gerlach Print, 2002, s. 64-78. ISBN 80-968564-9-9.
- WIEGEROVÁ, A. Zdravie, zdravotná výchova, podpora zdravia. *Komenský*, 126, 2001, 1, s. 4-9. ISSN 0323-0449.

Autor příspěvku:

PhDr. Tomáš Čech

Katedra sociální pedagogiky

Pedagogické fakulty MU

Poříčí 31, 639 00 Brno

Tel.: +420 543 129 328

E-mail: cech@jumbo.ped.muni.cz